

Розділена вірність

ДЖОН ГЕНРІ НЬЮМЕН

24 КВІТНЯ 2019

Через два місяці після проголошення догматичної конституції I Ватиканського собору «Pastor Aeternus», що визнає Папу суб'єктом вищої юрисдикції й активної непомильності Церкви, італійські війська увійшли крізь ворота Пія до Рима, фактично ліквідувавши тисячолітню Папську державу. Незабаром після вимушеного припинення роботи Собору вчення про першість Папи зазнало нищівної критики з боку світської влади у Європі. Прикладом такої опозиції стала культурна політика Бісмарка 1870-х років, znana як «Kulturkampf». По інший бік Ла-Маншу, для підданих британської корони, уособленням критики вчення про першість Папи став памфлет прем'єр-міністра Вільяма Гледстоуна, який закликав католиків не визнавати вчення Собору: мовляв, першість Папи несумісна зі свободою совісті та громадянським обов'язком. Відповіддю на ці закиди став розлогий лист Джона Генрі Ньюмена до герцога Норфолка Генрі Фітзелена-Говарда, присвячений питанням меж папської та світської влади та їхньому стосунку до совісті католика.

Джерело: Хроніки Сен-Дені/Папа Лев III коронує Карла Великого

Звернімося до мого розуміння папської супрематії, яку я описую в її стосунку до світської влади всього світу, – авторитету, який, як і сама Церква, воістину походить від Бога, і розмаїтої влади в незмінній Церкві.

Історія останніх п'ятнадцяти сторіч дала нам достатньо прикладів сутичок між Святим Престолом і національними урядами, а також навчила нас, що невітшних помилок можуть припускатися обидві сторони. Однак моє питання зовсім не зачіпає проблеми «*quisquid delirant reges*»¹, мене більше цікавлять умови такої сутички – обов'язок тих, хто є одночасно й чадами Папи, і підданими світської влади. У першому розділі я згадував, що світська влада має обов'язок ставитися до Святого Престолу як до незалежного суверена, і якщо дотримуватися цього правила, то католики в некатолицьких країнах стикатимуться зі значно меншими складнощами. Великобританія визнає Сполучені Штати, а вони визнають її; обидві держави обмінялися представництвами – ось один із дієвих засобів від обтяжливих сварок. Між двома країнами можуть виникати непорозуміння, але на них реагують поясненнями, усуненням причин правопорушення, актами реституції; для розв'язання реальних сутичок

застосовують конференції, компроміси, третейські суди. Зауважимо, що в таких випадках жодна зі сторін не відмовляється від своїх абстрактних прав², однак також і не наполягає на них. Ба більше, кожна сторона в кожному конкретному випадку вважає себе правою й заперечує проти інших поглядів, проте зрештою поступається. Жодна зі сторін не говорить: «Я не примирюся з вами, допоки ви не окреслите чітку межу між своїми та моїми володіннями». Припускаю, що ми, хоча й програли суд у Женеві, усе-таки вважали, що під час Громадянської війни в Америці діяли в межах своїх прав. Усе це я пишу, відповідаючи на заклик містера Гледстоуна розмежувати сфери папської й державної влади в цивільних або політичних питаннях. За домовленістю між нашим Міністерством закордонних справ і урядом Сполучених Штатів, багато американців приватно мешкало в Лондоні й Ліверпулі та, як я пригадую, містер Гледстоун ніколи не звинувачував їх у тому, що вони буцімто втратили моральну свободу, підтримавши свій уряд. Французи, коли почалася їхня остання війна, депортували всіх німецьких резидентів поза межі країни (гадаю, їх було справді чимало), але аж ніяк не вважали, що вчинили гідно. Коли ми почали воювати з Росією, англійці в Санкт-Петербурзі звернулися по протекцію, здається, до імператора, і він їм її надав – і я не вважаю, що вони мали урочисто заприсягтися підтримувати російський погляд на війну або що імператор назвав би їх рабами, якби вони відмовилися це зробити. Уявімо, що Англія мала б послати броненосці на підтримку Італії проти Папи Римського та його союзників. Англійські католики були б у край обуренні: до початку війни вони стали б на бік Папи й використовували б усі конституційні засоби, аби перешкодити їй розгортанню. Але хто повірить, що якби вони опинилися на полі бою, то їхні дії обмежилися б молитвами та спробами припинити війну? На якій підставі вважають, що англійські католики радше вдадуться до зрадницьких кроків, аніж вірні своїй державі німці, якби їм дозволили залишитися у Франції? А що ці німці не погодяться відкинути вірність своїй країні, містеру Гледстоуну, якщо він хоче бути послідовним, залишиться лише кинути їх напризволяще.

В питаннях віросповідання, коли держава наказує робити те, що забороняє Папа, я мушу підкоритися останньому, не вважаючи за гріх застосування всієї моєї влади та впливу як громадянина, щоб запобігти ухваленню такого законопроекту законодавчою владою чи домогтися його скасування.

Певна річ, скажуть, що в цих випадках не йдеться про подвійне підданство, а німецький уряд не прикликав німців із Франції, як Папа може покликати англійських католиків, і не наказав їм стати на свій бік. Однак мій аргумент принаймні показує, що допоки ми не отримали виняткового, прямого заклику від Папи змагатися проти своєї країни, нам не мають права казати, що ми «віддали нашу вірність і наш громадянський обов'язок на милість іншого». Дивно, що великий державний діяч, досвідчений у новітній істинній філософії компромісу, замість тверезо поглянути на реальну ситуацію, виступає проти нас, як той шкільний вчитель, що озброївся «важкою артилерією» «нешадної» (і, дозволю собі додати, «заіржавілої») «логіки».

Кажу вам, тоді й тільки тоді, коли Папа попросить нас, як то було в часи Армади, докласти усіх зусиль, підтримуючи його у сварці з нашою країною, нам варто буде занепокоїтися цією абстрактною й гіпотетичною проблемою – не раніше. Додам іще, що якби Англія відверто визнала Святий Престол, як інших суверенів, то сьогодні прямі сутички між двома державами були б доволі рідкісним явищем. І що рідше були б ці розбрати, то сильніше й упевненіше торкалися б вони сердець спільноти, бентежачи сумління й порушуючи сімейну злагоду окремих католиків.

Тепер припустімо, що насправді стався один із тих надзвичайних випадків прямої й відкритої ворожнечі між двома державами. Спершу погляньмо на обставини цієї справи. Певна річ, необхідно пам'ятати, що католики не лише мусять бути вірні британській короні; вони, як громадяни, мають особливі привілеї: можуть збиратися разом, обговорювати й ухвалювати рішення, голосувати за членів парламенту, самі засідати в парламенті й перебувати на посадах, у яких відмовлено іноземним резидентам нашої країни. Водночас є авторитет Папи, навіть у релігійних питаннях не такий «абсолютний», як увижається містерові Гледстоуну. Проте цей авторитет – це таки певний виклик у сенсі вищої спонуки до послуху. Безперечно, у разі зіткнення юрисдикцій трапляються випадки, коли треба підкорятися Папі, а не державі. Припустімо, наприклад, що парламент ухвалив закон, який наказує католикам щотижня відвідувати протестантські богослужіння, а Папа беззаперечно наказав у жодному разі цього не робити, адже це було б паплюженням віри. Я мушу підкоритися Папі, а не закону. Містер Гледстоун сказав би, що така ситуація неможлива. Я свідомий цього, проте навіть взагалі запитувати мене, що необхідно робити в надзвичайних і вкрай виняткових випадках – таких, як згаданий казус, – якщо моя відповідь не буде аксіоматична? Не моя провина, що я мушу вдаватися до трюїзмів. Кордони державної й папської юрисдикції здебільшого не перетинаються, є лише кілька точок зіткнення; утім, містер Гледстоун, замість полишити ці перетини, допоки вони не стануть нашою реальністю, запитує мене, що я робитиму, опинившись в одній із таких точок. Якщо ж мені все-таки треба відповісти, то скажу, що в питаннях віросповідання, коли держава наказує робити те, що забороняє Папа, я мушу підкоритися останньому, не вважаючи за гріх застосування всієї моєї влади та впливу як

громадянина, щоб запобігти ухваленню такого законопроекту законодавчою владою чи домогтися його скасування.

А чи можуть виникнути такі ситуації, коли я змушений буду виступити проти Папи на боці світської влади? Тепер, знову ж таки, коли я починаю наводити приклади, час католикам починати кричати (як і містер Гледстоун, який, щоправда, волав у інтересах іншої сторони), що такого ніколи не може трапитися. Я добре це усвідомлюю й маю певність, що Папа ніколи не вчинить нічого, подібного до цих домислів; але раз цього не може статися насправді, то ніяк не зашкодить поміркувати, що я, гіпотетично, мав би зробити, якби це таки трапилось. Скажу лише, що в певних (неможливих) випадках мусив би стати на бік світської влади, а не Папи. Наприклад, припустімо, що ми, як члени парламенту чи Таємної ради, заприсяглися, що не визнаємо права престолонаслідування принца Уельського, якщо він стане католиком. У цьому випадку мені не варто сподіватися, що Папа може звільнити мене від свідомо складеної присяги. Звісно, я міг би докласти всіх можливих зусиль, аби скасувати акт, що зв'язує мені руки. Якби не вдалося цього зробити, я міг би піти у відставку з парламенту чи й узагалі покинути службу, щоб так позбутися обов'язку, який на себе наклав. Однак потрібно добре усвідомлювати, що, нехай Папа й наказав би всім католикам рішуче виступити за католицьке престолонаслідування, усе-таки, залишаючись на посаді чи в парламентському кріслі, я не зміг би виконати його наказ.

Ще один приклад: я солдат чи матрос на військовій службі в Її Величності, посланий на війну, яку згідно зі своєю совістю вважаю справедливою. І раптом Папа наказує всім католикам, солдатам і морякам, полишити військо. У цьому разі, знов-таки, зваживши на поради інших, я не маю скорятися Папі.

Коли містер Гледстоун запитує католиків, як вони можуть одночасно схилитися перед королевою й коритися Папі, хоча може статися, що веління цих влад суперечитимуть одне одному, то я відповідаю, що, за своїм *правилом*, маю скоритися обом. Однак у світі немає жодного правила без винятку.

Яка ж користь від роздумів про неможливі ситуації? Багато з них можна знайти в книжках із

казуїстики разом із належними відповідями. У реальній ситуації католик, безумовно, не покладатиметься лише на власне судження; однак можливі випадки, коли він буде зобов'язаний повірити себе суто власному сумлінню – ідеться про такі ситуації, коли сумління католика не може прийняти жодного з варіантів, які пропонують інші.

На доказ зазначеного вище хочу звернутися до кількох поважних авторитетів.

Кардинал Йоан Торквемада зазначає: «Хоча цілком очевидно, що Папа почасти може помилятися і видавати накази, яких не варто виконувати, а ми не мусимо беззаперечно його слухатися, це зовсім не означає, що не обов'язково йому коритися, коли його накази благі. У яких випадках до нього варто дослухатися, а в яких ні... написано в Діяннях апостолів: "Слухатися слід більше Бога, ніж людей". Тож якщо Папа наказуватиме щось суперечне Святому Письму, віровченню, істині таїнств або вимогам природного чи Божественного закону, то йому не потрібно коритися, а його веління варто оминати мовчанкою (despiciendus)³» (Summ. de Eccl., р. 47, 48).

Роберто Беларміно, розмірковуючи про опір Папі, каже: «Щоб опиратися й захищатися [від Папи – прим. перекладача], не потрібно ніякої влади... Тому законно чинити опір Папі, якщо він звершує замах на людину, законно протидіяти йому, якщо він губить душі, сіє розбрат у державі (turbanti rempublicam) і, передовсім, якщо він прагне знищити Церкву. Я стверджую, законно опиратися йому значить не виконувати його наказів і перешкоджати здійсненню його волі» (De Rom. Pont., ii. 29).

Архієпископ Френсіс Кенрік пише: «Його [Папу] наділено владою для повчання, а не для руйнації. Якщо він використовує її суто зі владолюбства (quod absit), то навряд чи зустрине покірні народи» (Theolog. Moral., t. i. р. 158).

Тож коли містер Гледстоун запитує католиків, як вони можуть одночасно схилитися перед королевою й коритися Папі, хоча може статися, що веління цих влад суперечитимуть одне одному, то я відповідаю, що, за своїм *правилом*, маю скоритися обом. Однак у світі нема жодного правила без винятку, тож якщо Папа або королева вимагатимуть від мене «абсолютного послуху», то він чи вона порушать закони людського суспільства. Я не скорятимусь жодному з них абсолютно. Ба більше, якщо коли-небудь ця подвійна вірність поставить змусить мене вибирати з двох протилежностей (чого, як на мене, у цю епоху ніколи не трапиться), я вирішуватиму відповідно до конкретної ситуації. А раз така ситуація перевищує будь-які правила, то обрати вихід із неї потрібно на власний розсуд. Необхідно подивитися, що можуть поради богослови, знайомі єпископи й духовенство, мій сповідник і друзі, яких я глибоко поважаю, і якщо, зрештою, я не зможу пристати на їхню думку, то

муситиму керуватися власними судженнями та власним сумлінням. Однак усе це гіпотетично й нереально.

У цьому мені, певна річ, заперечать: мовляв, я послуговуюся протестантською доктриною приватного судження. Але це зовсім не так. Згідно з протестантським ученням, приватне судження – це *ординарна* настанова в релігійних питаннях. А я в цьому випадку використовую його в *екстраординарних*, виняткових, надзвичайних обставинах. Чи не так само найвищі з лав торі аргументували заміну Якова II Вільгельмом Оранським? Буде величезною помилкою вважати, що наш стан у Католицькій Церкві такий залежний від правил і системи, що ми ніколи не покладаємося на те, що теологи називають «Божим Провидінням». Учення й допомога Церкви забезпечують не всі можливі потреби, а скоріше про повсякденні. Так, наприклад, таїнства необхідні, аби ми могли померти в стані Божої благодаті з надією на життя вічне, але якщо людина не мала змоги отримати їх перед смертю, то віра, надія й покаєння разом зі щирим прагненням тих дарів, яких вона не прийняла, насправді обдарують її тим самим, чим зазвичай наділяють таїнства. Так само неохрещений катехумен може спастися своїм наміром і готовністю прийняти хрещення. Знову ж, хоча «поза Церквою немає спасіння», цієї тези не можна поширювати на добрих людей, що перебувають у стані нездоланного незнання. Те саме стосується наших свячень. Чилінгворт і Мекоулей кажуть, що неможливо з чистою совістю вважати, що протягом 1800 років зберігалася нерозривність апостольського спадкоємства. Ми ж у відповідь скажемо, що, хоч би яким істинним це здавалося з людського погляду, Церкву завжди вберігало виняткове Провидіння. Інакше як окремі католики могли врятувати свої душі, коли й Папи, й антипапи однаково від них вимагали вірності?

Фрагмент із «Листа до Його Світлості герцога Норфолка з приводу нещодавнього закиду містера Гледстоуна».

Newman, J. H. (1875). *A letter addressed to His Grace the Duke of Norfolk on occasion of Mr. Gladstone's recent expostulation* (pp. 48-54). London, B. M. Pickering.

Переклала з англійської Галина Помилуйко.

Примітки

1. «Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi» («Через безумство царів страждають ахейці») – Гораций, «Послання» I, 2, 14 (прим. перекладача).
2. Концепція, формалізована в текстах Гегеля, яка окреслює найбільш фундаментальні засади позитивного права (прим. перекладача)
3. Бл. кардинал Джон Генрі Ньюмен пом'якшує конотації латинського слова, яке наводить у дужках. «Despiciendus» має значення презирства, зневаги (прим. перекладача).